

AKSUM

THYATEIRA

A Festschrift

For

Archbishop Methodios
of Thyateira and Great Britain

General Editor

DR. GEORGE DION. DRAGAS

1985

THYATEIRA HOUSE

London W. 2

A Festschrift

In Honour of Archbishop METHODIOS of Thyateira and Great Britain, (1985).

Patrons:

Archbishop Robert Rancie of Canterbury
Cardinal Basil Hume Archbishop of Westminster
Metropolitan Meletios of France

Editorial Committee:

Metropolitan Chrysostomos of Myra, Istanbul.
Archbishop Basil of Brussels
Sir Steven Runciman, Dumfriesshire, Scotland., F.B.A.
Metropolitan Antony of Surozh.
Metropolitan John of Helsinki.
Prof. Gordon Rupp, Cambridge, F.B.A., D.D.
Prof. F. F. Bruce, Manchester, F.B.A., D.D.
Prof. T. F. Torrance, Edinburgh, F.B.A., D.D.

General Editor:

Protopresbyter Dr. George Dragas, Durham, England.

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ*

Υπό

Μητροπολίτου Φιλαδελφείας Βαρθολομαίου

Χαιρετισμός.

Έν πρώτοις ἐπιθυμῶ νὰ ἐκπληρώσω ἓν τιμητικὸν δι' ἐμὲ καθῆκον, ἦτοι νὰ διαβιβάσω πρὸς τὴν σεβαστὴν καὶ ἀγαπητὴν ὁμήγυριν αὐτὴν τὰς ἐγκαρδίου εὐχὰς καὶ τὴν ἀγίαν εὐλογία τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου τοῦ Α'. Ὁ Παναγιώτατος ἐνθυμεῖται πάντοτε μετὰ συγκινήσεως τὴν πρὸ τετραετίας ἐπίσκεψιν ὑψηλῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Ἰδρύματος Pro Oriente εἰς τὸ Φανάριον καὶ εὐχεται εἰς αὐτὸ ἐπιτυχίαν καὶ καρποφορίαν εἰς τὸ ἱερὸν ἔργον του.

Εἰς τὰς πατριαρχικὰς ταύτας εὐχὰς προσθέτω καὶ τὰς ταπεινὰς προσωπικὰς μου, μαζὶ μὲ τὴν ἔκφρασιν τῶν θερμῶν εὐχαριστιῶν μου διὰ τὴν ἐπαναληφθεῖσαν ἀπὸ μέρους τοῦ Pro Oriente τιμητικὴν πρόσκλησιν ὅπως ἔλθω εἰς τὴν Βιέννην καὶ ὁμιλήσω εἰς Οἰκουμενικὸν αὐτοῦ Συμπόσιον. Χαιρετίζω ἐγκαρδίως τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς πόλεως ταύτης Σεβασμιώτατον Καρδινάλιον κ. Franz König, τὸν Ἐξοχώτατον Πρόεδρον τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰδρύματος Dr. Theodor Piffel-Percevic καὶ τὰ ἀγαπητὰ μέλη αὐτοῦ, ὡς καὶ ὄλους ὑμᾶς τοὺς προφρόνως προσελθόντας.

Εἰσαγωγικά.

Ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Pro Oriente εἶχεν ὁμιλήσει πρὸ 18ετίας ὁ Σεβ. Μητροπολίτης τότε Ἠλιούπολεως καὶ Θείρων καὶ νῦν Γέρων Χαλκηδόνος Μελίτων μὲ θέμα τὴν ἐπανασυνάντησιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Σήμερον καλοῦμαι νὰ ὁμιλήσω διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον τῶν δύο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν μας. Καὶ μόνον τὰ θέματα τῶν δύο αὐτῶν ὁμιλιῶν δεικνύουν τὸν δρόμον ὃ ὁποῖος διηνύθη ἐντὸς τῶν τελευταίων δύο δεκαετιῶν καὶ τὴν πρόδοον καὶ τὴν ἐξέλιξιν ἣ ὁποία ἐσημειώθη κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, τῇ χάριτι τοῦ

Κυρίου, εἰς τὰς σχέσεις μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Ἐπὶ ἑννέα ὀλοκλήρους αἰῶνας ἤμεθα ἀπεξενωμένοι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἠγνοοῦμεν, εἰς μερικὰς δὲ περιπτώσεις καὶ ἐμισοῦμεν, ἀλλήλους. Ἐπανασυνήτηθημεν μὲ τὴν πνοὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἐγνωρίσαμεν καὶ γνωρίζομεν διαρκῶς καλλίτερον ὃ εἰς τὸν ἄλλον. Καὶ ἀντελήφθημεν –ἐπὶ τέλους– ὅτι ὃ ἄλλος δὲν εἶναι ἄξιος τοῦ μίσους, ἀλλὰ τῆς ἀγάπης μας.

Ἴερα μορφαί, ὡς οἱ Πάπαι Ἰωάννης ὁ ΚΓ' καὶ Παῦλος ὁ ΣΤ' καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, ἠνοιξαν τὸν δρόμον καὶ ἤρχισεν ὁ διάλογος τῆς ἀγάπης. Ἐπραγματοποιήθη ἡ ἱερά συνάντησις τῶν Ἱεροσολύμων καὶ μετὰ δύο ἔτη σχεδὸν ἡ ἱστορικὴ ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων μεταξύ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἣ ὁποία ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς «βαρυσήμαντον ἱστορικὸν γεγονός», ὡς «μέγα βῆμα ἐν τῷ διαλόγῳ τῆς Ἀγάπης καὶ ὡς προπαρασκευὴ τοῦ μέλλοντος Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν»¹. Ἠκολούθησεν ἡ ἐπίσκεψις εἰς Φανάριον τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ' καὶ ἡ ἀντεπίσκεψις εἰς Ρώμην τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου. Τὸ 1979 ὃ νῦν εὐκλεῶς Προκαθήμενος τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἐπεσκέφθη καὶ αὐτὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ νὰ δηλώσῃ καὶ ἐμπράκτως τὸ ζῶηρον ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο μεγάλων παραδοσιακῶν Ἐκκλησιῶν Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Ὁρθοδόξου.

Ἐναρξις καὶ διαδικασία τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου.

Κατὰ τὴν συνάντησιν ἐκείνην τοῦ 1979 ἐξηγγέλη ἡ σύστασις τῆς Μεικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ μετ' ὀλίγον ἔναρξις αὐτοῦ.

Ὁ Θεολογικὸς οὗτος Διάλογος ἤρχισε πράγματι μετὰ ἐξάμηνον (Μάιος 1980) μὲ τοὺς καλλιτέρους

* Διάλεξις δοθεῖσα ἐν τῷ πλαίσῳ τοῦ 32ου Οἰκουμενικοῦ Συμποσίου τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἰδρύματος «Pro Oriente», τῇ 11ῃ Ἰανουαρίου 1983.

1. Παρὰ Π. Ι. Μπούμη, Συνέπειαι τῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων Ρώμης-Κων/πόλεως, Ἀθήναι 1976, σελ. 7.

οιωνούς μέσα εις τὴν γαλήνην, τὴν κατάνυξιν καὶ τὴν ἱερότητα τῆς Πάτμου καὶ μέσα εις κλίμα πραγματικῆς ἀγάπης καὶ εἰλικρινείας καὶ ἐμπιστοσύνης ἀμοιβαίως, ἄνευ τοῦ ὁποίου αἱ θεολογικαὶ συζητήσεις δὲν δύνανται νὰ εἶναι γόνιμοι, ὡς ὀρθῶς ἐπίστανεν ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας.

Πολὺ ὀλίγα γεγονότα τῆς νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἡμῶν ἔχουν τὴν σημασίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἔναρξις ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ῥωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ Ὁρθοδοξίας. Πρόκειται περὶ γεγονότος αὐτόχρημα ἱστορικοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα, ἐὰν θὰ εἶναι οἷον τὸ δραματιζόμεθα καὶ τὸ ἐπιδιώκομεν, θὰ δημιουργήσῃ μίαν νέαν κοσμογονίαν καὶ θὰ δοξάσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

Ὁ Διάλογος ἀπὸ τοῦ 1980 συνεχίζεται κατὰ τὴν διαδικασίαν ἡ ὁποία ὠρίσθη κατὰ τὴν ἔναρξιν του καὶ ἡ ὁποία μετὰ διετίαν καὶ πλέον κρίνεται ἱκανοποιητικὴ καὶ ἐξαιρετικῶς ἀποδοτικὴ. Προβλεπεῖ δὲ αὕτη ὅπως τὸ αὐτὸ ἐπιλεγόμενον θέμα ἐξετάζηται ὑπὸ τὰς διαφορὰς αὐτοῦ ὅψεις ὑπὸ τριῶν (τοῦλάχιστον ἐν εἰς τὸ παρὸν στάδιον) Μεικτῶν Ἑπιτροπῶν, τῶν ὁποίων τὰ κείμενα, κοινὰ ἐν ἐκάστη ἐξ αὐτῶν, παραπέμπωνται εἰς τὴν Μεικτὴν Συντονιστικὴν Ἐπιτροπὴν πρὸς σύνθεσιν ὑπ' αὐτῆς καὶ καταρτισμὸν ἐν ὁς κειμένον. Τὸ κείμενον τοῦτο τίθεται ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τὴν κρίσιν τῆς ὁλομελείας τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Διαλόγου, ἥτις καὶ ἐκφράζει ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐνιαίαν ἄποψιν τοῦ σώματος. Ἡ ὅλη αὕτη διαδικασία ὠλοκληρώθη εἰς πρῶτον στάδιον διὰ τῆς Β' Συνελεύσεως τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Μονάχῳ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, καθ' ἣν ἐζητάσθη μία μόνον πλευρὰ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι «τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Εὐχαριστίας ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος», ἐνῶ τὸ θέμα «Πίστις, μυστήρια καὶ ἐνότις» θὰ ἀπασχολήσῃ τὴν Μεικτὴν Ἐπιτροπὴν κατὰ τὸ ἐπόμενον στάδιον τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, καθ' ὃ «θὰ δοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ εἰς θέματα πίστεως καὶ κοινωνίας ἐν τοῖς Μυστηρίοις, ὡς καὶ εἰς ἰδιαίτερα ἐρωτήματα συνδεόμενα πρὸς τὰ Μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐνότιαν τῆς Ἐκκλησίας»¹.

Μέθοδος τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου.

Πλὴν τῆς διαδικασίας, κρίνεται ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπιτυχῆς καὶ ἡ ἐπιλεγείσα γενικὴ μέθοδος τῆς Ἐπιτροπῆς ὅπως ἀρχίσῃ τὸ ἔργον της ἀπὸ τὰ ἐνοῦντα τὰς δύο Ἐκκλησίας σημεῖα καί, ἀναπτύσσουσα ταῦτα, θίξῃ ἐκ τῶν ἔνδον καὶ προοδευτικῶς τὰ σημεῖα ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει εἰσέτι συμφωνία καὶ τὰ ὁποῖα, ἐπομένως, παρακωλύουν τὴν πλήρη κοινωνίαν μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

1. Ἀνακοινωθὲν τῆς Β' Συνελεύσεως τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς Διαλόγου τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξων καὶ Ῥωμαιοκαθολικῆς (Μόναχον, 30.6-6.7.1982), ἐν «Ἐπισκεψίς», 277/15.7-1.8.1982, σελ. 3.

Ἐὰν ὁ Διάλογος ἤρχιζεν ἀπὸ τὰς μείζονας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διαφορὰς, ἡ πρόδοξός του θὰ καθίστατο προβληματικὴ, διότι θὰ εἶχομεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δυσκολίας, τῶν ὁποίων αἱ ψυχολογικῆς φύσεως δὲν θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς αἱ τελευταῖαι.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν, δηλαδὴ καὶ τώρα, ποῦ ἤρχισεν ὁ Διάλογος ἀπὸ τὰ ἐνοῦντα, αἱ ψυχολογικαὶ δυσχέρειαι δὲν ἀπέλιπον. Θὰ ἀναφέρω ἐν μόνον παράδειγμα: τὸ θέμα τῆς Οὐνίας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ ὀρθόδοξοι γενικῶς ἔχουν ἄλλεργίαν καὶ ἀντιδροῦν, διότι τοῦτο συνάπτεται πρὸς δυσάρεστα ἱστορικὰ γεγονότα. Ἀλλὰ τὴν ψυχολογικὴν τοποθέτησιν τῶν ὀρθοδόξων ἐναντι τῆς Οὐνίας φαίνεται ὅτι δὲν κατενόησεν εἰσέτι ἐπαρκῶς ἡ Ῥώμη καὶ τὴν ὑποτιμᾷ, ἐὰν κρίνωμεν ἐξ ὠρισμένων ἐνεργειῶν αὐτῆς τὴν τελευταίαν ἐτῶν. Καὶ διὰ νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν τελευταίαν χρονικῶς: τὴν βῆν Ἰανουαρίου 1982 ὁ Πάπας ἐχειροτόνησεν Ἀρχιεπίσκοπον διὰ τοὺς «ἑλληνο-καθολικούς» τῆς Τρανσυλβανίας ἕνα ἀνώτερον κληρικὸν τῆς Κουρίας καὶ ἐζήτησεν ἐλευθερίαν δι' αὐτοῦς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προῦκάλεσε τὴν ἄμεσον ἀντίδρασιν τῆς Ὁρθοδόξου Ῥουμανικῆς Ἐκκλησίας, ἐπαναληφθεῖσαν καὶ κατὰ τὴν Συνέλευσιν τῆς ὁλομελείας τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς πέρυσιν ἐν Μονάχῳ², ἐνῶ παρομοίᾳ κρίσει—τὴν φορὰν ταύτην μετὸ Πατριαρχεῖον Μόσχας—εἶχε δημιουργηθῆ τὸ 1979 ἐξ ἀφορμῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα Ἰωάννου Παύλου τοῦ Β' πρὸς τὸν Καρδινάλιον Σλίπυ, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς προετοιμασίας τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πρώτης χιλιετηρίδος ἀπὸ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Οὐκρανίας (καί, δι' αὐτῆς, ὀλοκληρῶν τῆς Ρωσίας), ἐν ἣ γίνεται λόγος περὶ τῆς Οὐνίας ὡς μέσον σημαντικοῦ διὰ τὴν προώθησιν τῆς ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς Συνθήκης τοῦ Μπρέστ διατηρουσῆς καὶ σήμερον, ὡς λέγεται, πᾶσαν τὴν ἐν προκειμένῳ σημασίαν της. Αἱ ἀντιδράσεις τῶν ὀρθοδόξων εἰς τὸ παπικὸν τοῦτο γράμμα ὑπῆρξαν ποικίλαι μετ' ἀποκορύφωμα, ὡς γνωστόν, τὴν ἐπίσημον ἀντίδρασιν τῆς ἀμέσως ἐνδιαφερομένης Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας³.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς περιπτώσεως ταύτης ὑπῆρξεν, ἀτυχῶς, ἄλλη ἀνάλογος περίπτωσις ψυχρᾶνσεως τῶν σχέσεων μιᾶς ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας

2. Θὰ ἦτο ὄντως οἰκοδομητικὸν διὰ τὸν Διάλογον τὸ νὰ ἀποφεύγουν μὲν αἱ δύο Ἐκκλησίαι τὴν δευτερεύουσαν διαφορὰν καὶ προβλημάτων (ὡς εἶναι ἡ πρόσφατος αὕτη ἐνέργεια τῆς Ῥώμης) καὶ τὴν δημιουργίαν νέων τοιοῦτων, μᾶλλον δὲ καὶ νὰ καταβάλλουν πᾶσαν προσπάθειαν διὰ τὴν θεραπείαν τῶν αἰτίων τῆς διαιρέσεως, ὡς ἔγραφεν ὁ Πατριάρχης Δημήτριος πρὸς τὸν Πάπαν Ἰωάννην Παῦλον τὸν Β' τὴν 22.6.1982: «Ἐπίσκεψις» 276/1.7.1982, σελ. 3. Μήπως δὲν ἦτο ἐν ἐπὶ πλέον ἐμπόδιον διὰ τοὺς διαλόγους τῆς Ἀγγλικανῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὰς Ἐκκλησίας Ῥωμαιοκαθολικῆν καὶ Ὁρθοδόξον ἀντιστοιχῶς ἢ ὑπ' αὐτῆς δημιουργία νέας διαφορᾶς πρὸς αὐτὰς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν, τὴν ὁποίαν ἀπορρίπτουν αἱ δύο συνομιλήτρια αὐτῆς Ἐκκλησίαι; 3. «Ἐπίσκεψις» 222/15.12.1979, σελ. 2-4. Ἠκολούθησε τὸ ἐπόμενον ἔτος (1980) δήλωσις τῶν ἐν Ῥώμῃ συνελθόντων Ῥωμαιοκαθολικῶν Οὐκρανῶν Ἐπισκόπων ὅτι θεωροῦν ὡς μὴ νόμιμον τὴν Σύνοδον τοῦ Lemberg (1946), ἥτις εἶχεν ἀποφασίσαι τὴν κατάργησιν τῆς ἐνώσεως τῶν Οὐκρανῶν ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ μετὰ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν εἰς τὴν Ὁρθοδόξον ἐξ ἧς εἶχον ἀποσκιρτήσει.

μὲ τὴν ἀδελφὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι δὲ αὕτη ἢ δις ἐκφρασθεῖσα καὶ μὴ εἰσακουσθεῖσα παράκλησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλων ἐν Ἑλλάδι φορέων ὅπως μὴ ὀνομασθῆ νέος ἐπίσκοπος ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ διὰ τὸς ὀλίγους ἐν Ἑλλάδι «ἐλληνοκαθολικοῦ», ὅτε εἶχον ἀποβίβσει ἀντιστοίχως οἱ ἐπίσκοποι Γεώργιος καὶ Ἰάκινθος.

Πᾶσαι αἱ περιπτώσεις αὐταὶ καὶ εἴ τις ἄλλη παρομοία δημιουργοῦν πικρίαν παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις, ὀπλιζοῦν τὸς ἐκ τῶν προτέρων ἀντιτιθεμένους εἰς τὸν διάλογον τῶν δύο Ἐκκλησιῶν μὲ ἐπιχειρήματα καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐπιβαρύνουν τὸ ψυχολογικὸν κλίμα, ὥστε νὰ εἶναι ἀκατανόητον διατὶ ἔξακολουθεῖ νὰ γίνεται λόγος περὶ τῆς Οὐνίας ὡς μέσου σημαντικοῦ διὰ τὴν ἐνότητα.

Τὸ νὰ δεχθοῦν οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ ὅτι δὲν ἀποτελοῦν (γέφυραν) μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, θὰ εἶναι ἡ μεγαλύτερα προσφορά των πρὸς τὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τῆς ἐνότητας.

Δὲν ἐπιθυμοῦμεν οἱ ὀρθόδοξοι ἀνάμειξιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς ἀδελφῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη μᾶς ἐπιτρέπει –διὰ νὰ μὴ εἶπω μᾶς ἐπιβάλλει– νὰ εἴμεθα τὸσον εἰλικρινεῖς, ὥστε νὰ εἴπωμεν ἀπεριφράστως πρὸς αὐτὴν ὅτι ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἔνωσιν αὐτῆς καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν διέρχεται διὰ τῆς *Sacra Congregatio pro Ecclesiis Orientalibus*. Τοιαύτη εἰλικρινῆς καὶ ἐλευθέρως ἐκφρασις τῶν ἀπόψεων καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας θὰ εἶναι πάντοτε εὐπρόσδεκτος ἀπὸ ἡμετέρας πλευρᾶς.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὀρθῶς τὸ θέμα τοῦτο τῆς Οὐνίας, χωρὶς νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἐναρξιν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου, ἀρέθῃ νὰ ἐξετασθῆ ἐν τῇ οὐσίᾳ του κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ὅμως, μέχρι τότε, αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸν θεσμὸν τῆς Οὐνίας ἐνέργειαι τῆς Ρώμης καὶ τῶν ἰδίων τῶν ρωμαιοκαθολικῶν τοῦ ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ πρέπει νὰ εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ διευκολύνουν καὶ ὄχι νὰ δυσχεράνουν περισσότερο τὴν συζήτησιν τοῦ θέματος ἐν τῇ Μεικτῇ Ἐπιτροπῇ ἐπὶ τοῦ Διαλόγου τούτου.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν ὀρθόδοξον ᾠχὸν δὲν ἐλλείπουν, δυστυχῶς, ἐνέργειαι στρεφόμεναι κατὰ τοῦ Διαλόγου καὶ δὴ ὑπερβολικαὶ καὶ ἄδικοι κρίσεις κατ' αὐτοῦ καὶ ἀνησυχίαι περὶ δῆθεν ὑπάρξεως συμπεφωνημένων λύσεων καὶ προκαθορισμένου σχεδίου οἰονεῖ «ἐξουνιτισμοῦ» τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐσπευσμένης εἰσαγωγῆς καὶ ἐπιβολῆς, πρὸ τῆς ἐπιτεύξεως τῆς πλήρους ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἐνότητας, τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας, τοῦθ' ὅπερ, κατὰ τοὺς ἐπικριτὰς τούτους, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ θέματος τῶν μυστηρίων ὡς πρώτου θέματος τοῦ Διαλόγου, ἐνῶ ἡ ἐκλογὴ αὕτη ὑψηγορεύθη ἀπὸ καθαρῶς θεολογικὸν λόγον, ἀπολύτως σύμφωνον πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Παράδοσιν.

Ἡ Αὐτοῦ Ἀγιότης, ὁ Πάπας, ἐπισήμως εἶπε πρὸς τὴν Ἀντιπροσωπείαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἡ ὁποία τὸν ἐπεσκέφθη ἐπὶ τῇ Ἱερωνικῇ Ἐορτῇ τῆς Ἐκκλησίας Ρώμης τὸ 1980, ὅτι «ἡ τελικὴ προοπτικὴ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου... παραμένει

πάντοτε ἐστραμμένη πρὸς τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας, τοῦτο δὲ μετὰ τὴν ὑπέρβασιν τῶν δυσχερειῶν αἱ ὁποιαὶ καθιστοῦν τὴν κοινωνίαν μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν μας οὐχὶ εἰσέτι πλήρη καὶ τελείαν»!

Ἡ τοποθέτησις, ἀφ' ἑτέρου, τῆς ἐπισήμου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐναντι τοῦ θέματος τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας, ὅτι δηλαδὴ αὕτη δὲν εἶναι μέσον πρὸς τὴν ἐνότητα, ἀλλὰ τὸ ἐπιστέγασμα καὶ ἡ ἐκφρασις τῆς ἐνότητας ἐν τῇ πίστει, εἶναι τὸσον σαφῆς καὶ τὸσον συχνάκι ἐπαναλαμβανομένη, ὥστε νὰ χαρακτηρίζεται πλέον ὡς «κοινὴ καὶ τετριμμένη»².

Χωρὶς δὲ νὰ θέλω ἢ νὰ δικαιουμαι νὰ προδικάσω τὴν πορείαν τῶν συζητήσεων ἐν τῇ Μεικτῇ ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου Ἐπιτροπῇ κατὰ τὴν προσεχῆ φάσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς περὶ τὸ ὀρισθὲν θέμα «Πίστις, μυστήρια καὶ ἐνότητας», ἢ ἄποψις τῶν ὀρθοδόξων Ἀντιπροσώπων ὡς πρὸς τὴν *Intercommunio* θὰ εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ πάλιν ὅταν θὰ ἐξετάζεται τὸ ὑπόθεμα «Πίστις καὶ μυστηριακὴ κοινωνία: ὑπό ποίαν ἔννοιαν ἡ ὀρθὴ πίστις (ὀρθοδοξία) ἔχει σχέση πρὸς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας; Ἀποτελεῖ αὕτη προϋπόθεσιν τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας –καὶ ἐὰν συμβαίη τοῦτο, ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν; Καὶ μέχρι ποίου σημείου; Ἡ μήπως εἶναι αὕτη τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἐκφρασις μιᾶς τοιαύτης κοινωνίας; Ἡ μήπως καὶ τὰ δύο εἶναι ἀληθῆ; Τὸ θέμα τοῦτο εἶναι οὐσιώδες ἐν ὄψει κυρίως τῆς μυστηριακῆς καί, εἰδικώτερον, τῆς εὐχαριστιακῆς ἐνότητας»³.

Ἐὰν τονίζεται καὶ ἐπανατονίζεται ὡς τελικὸς σκοπὸς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου ἡ συνιερουργία τῆς θείας Εὐχαριστίας, εἶναι διότι ἡ Εὐχαριστία εἶναι τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ κέντρον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκφράζει ἅμα καὶ οἰκοδομεῖ τὴν Ἐκκλησίαν. Δὲν εἶναι δυνατόν, λοιπόν, εἰμὴ πρὸς αὐτὴν νὰ κατατείνῃ ἢ τὴν ἐνότητα αὐτῆς ἐπιζητοῦσα Ἐκκλησία, διότι δι' αὐτῆς καὶ θὰ ἐκφράζεται ὡς ἡνωμένη καὶ μία Ἐκκλησία.

Χαρακτῆρ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου.

Τὸσον ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ὅσον καὶ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς⁴ ὑπεδείχθη ἡ ἀνάγκη ὅπως ὁ Θεολογικὸς Διάλογος λάβῃ ὑπ' ὄψιν του καὶ ἐρμηνεύσῃ θεολογικῶς, ἀξιολογήσῃ δὲ καὶ ἀξιολογήσῃ, ὅσα ἐγένοντο διὰ τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης

1. «Ἐπίσκεψις» 234/1.7.1980, σελ. 7.

2. Πρακτικὰ Ὁρθοδόξου Ἐπιτροπῆς Ρόδου, Πάπμος-Ρόδος 1980, σελ. 13/3. Βλ. καὶ *Βαρθολομαῖου, Μητροπολίτου Φιλαδελφείας*, Τὸ πρόβλημα τῆς Οἰκονομίας σημερον, ἐν «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» 65 (1982) 29–34.

3. «Ἐπίσκεψις» 277/15.7–1.8.1982, σελ. 4.

4. *Pierre Duprey*, *La théologie et le rapprochement entre les Eglises Catholique et Orthodoxe*, ἐν «*Mélanges Congar*», σσ. 38 κ. ἔξ. *N. Nissiotis*, *La théologie de l'Église et sa réalisation*, ἐν «*Procès-Verbaux du Deuxième Congrès de Théologie Orthodoxe*», Athènes 1978, σελ. 63. Βλ. καὶ *Μελίτωνος, Μητροπολίτου Χαλκηδόνος*, Εἰσήγησις πρὸς τὴν Δ' Πανορθόδοξον Διάσκεψιν, ἐν «*Συνδικά*» VI, Chambésy Γενεύης 1982, σσ. 25–28.

καὶ κατὰ τὴν διάρκειάν του μέχρι σήμερον, καρπός, τὰ περισσότερα, τῶν θετικῶν ἐπαφῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν νέον θεολογικὸν ὕλικὸν κοινὸν εἰς τὰς δύο Ἐκκλησίας. Εἶναι ἡ πρᾶξις «εἰς θεωρίας ἐπίβασιν». Εἶναι ἡ θεολογία ἐν τῇ πράξει καὶ ἐκ τῆς πράξεως. Δηλαδή, αἱ πράξεις αὗται ὄχι μόνον δημιουργοῦν τὸ κατάλληλον κλίμα διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον, ἀλλὰ καὶ ἀνῆκουν εἰς τὴν οὐσίαν του.

Πρέπει ἀκόμη ὁ Διάλογος νὰ ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς συγκεκριμένας ἀνάγκας τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενικότερον τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας: εἶναι ἡ ποιμαντικὴ διάστασις τοῦ παρόντος Διαλόγου, ἡ ἐπανειλημμένως τονισθεῖσα ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων. Ὁχι διάλογος διὰ τὸν διάλογον, ἀλλὰ διάλογος διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ὁποία ἐλευθερώνει καὶ σώζει τοὺς ἀνθρώπους: διάλογος, λοιπόν, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τελευταία ἀναλύσει.

Διὸ καὶ ὁ Θεολογικὸς Διάλογος ἀφορᾷ εἰς ὅλους τοὺς πιστοὺς καὶ πρέπει νὰ τοὺς ἐνδιαφέρῃ. Τὸ πλῆρωμα τῶν Ἐκκλησιῶν μας πρέπει νὰ ἐνημερώνεται διὰ τὴν πορείαν τοῦ Διαλόγου καὶ νὰ συμμετέχῃ μὲ τὰς ἀντιδράσεις του, θετικὰς ἢ ἀρνητικὰς, εἰς αὐτόν, καὶ πρὸ πάντων νὰ προσεύχεται διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του. Ἰδιαιτέρως οἱ δυνάμενοι νὰ συμβάλουν καὶ θεολογικῶς, εἴτε πρόσωπα εἶναι οὗτοι εἴτε ἰδρύματα καὶ θεσμοί, πρέπει νὰ θεωροῦν ἱερὸν χρέος τῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ τὸ πράττουν μὲ θετικὴν διάθεσιν πρὸς οἰκοδομήν καὶ μὲ ὑπευθυνότητα, χάριν τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς ταχύτεραν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος τοῦ Κυρίου «ἵνα πάντες ἐν ᾧσιν».

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τῆς ἀνάγκης ἐνημερώσεως τοῦ πληρώματος, ἦτο ἐπιτυχὴς ἡ ἀπόφασις ὅπως τὸ πρῶτον κοινὸν κείμενον τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς (τοῦ Μονάχου) δημοσιευθῆ καὶ τύχη εὐρύτερας γνώσεως καὶ σχολιασμοῦ. Οὕτω θὰ ἐκλείψουν καὶ αἱ αἰτιώσεις ἐνίων ὀρθοδόξων κύκλων ὅτι ὁ Θεολογικὸς Διάλογος διεξάγεται ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστω ἐντὸς ἐνός «γκέττο» ἐιδικῶν τεχνικῶν, χωρὶς νὰ ἐνημερώνονται οἱ πιστοί, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ δεχθῶν τετελεσμένα γεγονότα κ.τ.τ.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσα μία ἄμεσος ἀνταπόκρισις ἀπὸ τὸν Ἑλλαδικὸν χώρον εἰς τὸν σκοπὸν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ κειμένου τούτου: Τὸ περιοδικὸν «Σύναξις», τὸ ὁποῖον ἐκδίδεται ἀπὸ νέους θεολόγους, κάμνει μίαν ἔρευαν μεταξύ ἄνω τῶν 30 ὀρθοδόξων θεολόγων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἀνηκόντων εἰς διαφόρους ἐκκλησιαστικὰς δικαιοδοσίας, καὶ θέτει εἰς αὐτοὺς τὰ ἑξῆς τρία ἐρωτήματα σχετικῶς πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Μονάχου:

«1. Νομίζετε ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ περιέχει θέσεις μὴ ἐκφράζουσες πιστῶς τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλίαν καὶ ποιῆς εἶναι αὐτὲς συγκεκριμένα;

2. Νομίζετε ὅτι τίθενται οἱ ἀπαραίτητες, ἀπὸ ὀρθόδοξη πλευρά, θεολογικὲς προϋποθέσεις, γιὰ νὰ συζητηθοῦν στὸ μέλλον τὰ καίρια προβλήματα ποὺ διαιροῦν Ὄρθοδόξους καὶ Ρωμαιοκαθολικοὺς, συγκεκριμένα τὸ Filioque καὶ τὸ πρωτεῖο τοῦ Πάπα;

3. Πῶς ἀξιολογεῖτε γενικὰ τὸ κείμενο: α) Μέσα

στὰ πλαίσια τῆς Ὄρθοδοξίας. β) Μέσα στὰ πλαίσια τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ. γ) Μέσα στὰ πλαίσια τοῦ διαλόγου Ὄρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ;».

Ἐδοῖα σημεῖα τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πορείαν τοῦ Διαλόγου ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, εἶναι πρόωρον νὰ ἀποφανθῆ κανεὶς τὴν στιγμὴν ταύτην, δεδομένου ὅτι ἐν μόνον κοινὸν κείμενον κατηρτίσθη ὑπὸ τῆς ὀλομελείας τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ μίᾳ μόνον ὄψεως τοῦ ἐπιλεγέντος πρώτου θέματος, ὅσονδήποτε βασικὸν καὶ ἐὰν εἶναι τοῦτο θεολογικῶς διὰ τὴν συζητησὶν πάντων τῶν λοιπῶν θεμάτων τοῦ Διαλόγου, ἐνῶ ὑπολείπεται νὰ διανυθῆ δρόμος μακρὸς καὶ δύσβατος ἕως ὅτου κατανητήσωμεν, ὡς ἐλπίζομεν καὶ προσευχόμεθα, εἰς τὴν πλήρη ἐνότητα τῆς πίστεως.

Ἐν τοσοῦτῳ, δυνάμεθα νὰ ἀπαριθμήσωμεν διαπιστώσεις τινὰς ἐπὶ τῆς μέχρι τοῦδε διανυθείσης ὁδοῦ, αἱ ὁποῖαι καὶ ἄγουν εἰς αἰσιοδόξους προοπτικὰς διὰ τὸ μέλλον τοῦ Διαλόγου:

1) Παρατηρεῖται ἀξίεπαινος ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη καὶ σεβασμὸς μεταξύ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο πλευρῶν ἐν τῇ Μεικτῇ Ἐπιτροπῇ.

2) Ὑπάρχει ἐπίσης ἀπόλυτος ἐλευθερία ἐκφράσεως τῶν ἰδίων ἐκάστου ἀπόψεων καὶ πεποιθήσεων καὶ συζητήσεως ἐπ' αὐτῶν, μέχρι τοῦ σημείου ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς νὰ συμφωνοῦν εὐχερέστερον, ἐν τισὶ σημείοις, μὲ ὀρθοδόξους συναδέλφους τῶν ἢ μεταξύ τῶν καὶ τάντα παλιν. Καὶ ἂν τοῦτο ἔχη τὴν κατ' ἀρχὴν ἀρνητικὴν ὄψιν του, ἔχει ὅμως καὶ τὴν θετικὴν, ἥτοι ὅτι ἐπιβεβαιοῦται ἡ μεγάλη σπουδαιότης τοῦ Διαλόγου ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον ἀπώτερον ἱερὸν στόχον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὡς θεσμοῦ ἀμέσου ἀποτελεσματικότητος.

3) Εἰς τὰ καταρτισθέντα μέχρι σήμερον κοινὰ κείμενα τῶν τριῶν Μεικτῶν Ὑποεπιτροπῶν, τῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς ὀλομελείας τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου παρατηρεῖται σπουδαία σύμπτωσις τῶν δύο πλευρῶν ἐπὶ καιρίων ἐκκλησιολογικῶν θεμάτων.

4) Ἐνθαρρυντικὰ εἶναι ἀκόμη ἡ στοργή, τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ὑποστήριξις ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸ ἱερὸν ἔργον τοῦ Διαλόγου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, καὶ αὐτὸ, προσδίδει εἰς τοῦτον χαρακτῆρα ἐκκλησιαστικόν. Πράγματι ὁ Διάλογος οὗτος δὲν εἶναι διάλογος ἀκαδημαϊκὸς μεταξύ ἐιδικῶν ἐπιστημόνων. Ἄλλ' εἶναι τι πολὺ πέραν τούτου, εἶναι ἡ πλεον ἱερὰ μορφή προσευχῆς καὶ λειτουργία λατρευτικὴ πρὸς δόξαν Θεοῦ, διὰ νὰ χρησιμοποίησω τὴν ἐκφρασὶν τοῦ ὀρθοδόξου συμπροέδρου τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας Στυλιανοῦ¹.

1. Δ. Σαλάχα, Θεολογικὸς Διάλογος Καθολικῶν καὶ Ὄρθοδόξων, ἐν «Καθολικῇ» 2216/20.7.1982, σελ. 1. Ἀντίθετος ἄποψις, ὅτι δηλαδή τοῦλάχιστον ἐν Ρόδῳ ἐπρόκειτο περὶ «καθαρῶς ἀκαδημαϊκῆς Συνελεύσεως», διατυπώσεται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Περιστερίου Χρυσόστομου ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Ὄρθοδοξία καὶ Ρωμαιοκαθολικισμός-Ὁ ἀρξάμενος Θεολογικὸς Διάλογος», Ἀθήναι 1981, σελ. 59.

5) Μεγάλως διευκολύνουν τὸν Διάλογον καὶ δημιουργοῦν σημεῖα ἐπαφῆς αἱ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετία ἀλλαγαὶ ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ αἱ σύγχρονοι τάσεις τῆς θεολογίας τῆς, τάσεις ἀπομακρύνσεως ἐκ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων. Ὡς παραδείγματα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφερθοῦν ἡ ἐπαναξιολόγησις τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ καὶ ἡ μείωσις τῆς σημασίας τῆς Ρωμαϊκῆς Κουρίας διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἰωάννου τοῦ ΚΓ’ ληφθείσης ἀποφάσεως νὰ εἶναι ὅλοι οἱ Καρδινάλιοι ἐπίσκοποι καὶ διὰ τῆς μεταγενεστέρως συστάσεως τῶν ἐκασταχοῦ τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ κόσμου ἐπισκοπικῶν συνόδων καὶ τῆς ἐν Ρώμῃ κεντρικῆς τοιαύτης· τοῦτο εἶναι ἀσφαλῶς προσέγγισις πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἄποψιν, καθ’ ἣν βάσις τῆς λειτουργίας τοῦ ὅλου οργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπισκόπου, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἐκκινοῦν ὅλοι οἱ θεσμοί. Ἐπειτα, ἡ ἐπανακαλύψις τῆς σημασίας καὶ τῆς θεολογίας τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία τοσοῦτον κεντρικὴν θέσιν κατέχει ἐν τῇ ἀνατολικῇ Παραδόσει, κ.ἄ.

‘Ο Διάλογος καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐλέχθη ὅτι εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας παρατηρεῖται ἐπιστροφή εἰς τὰς πηγάς, εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων τῆς ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι εὐόωνον καὶ ἐνθαρρυντικὸν διὰ τὸν ἀρξάμενον Διάλογον. Τοῦτο κατεφάνη ἤδη ἀπὸ τοῦ προπαρασκευαστικοῦ σταδίου τοῦ Διαλόγου, εἰς τὸ τέλος τοῦ ὁποῦ τὰ ρωμαιοκαθολικὰ μέλη τῆς Τεχνικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐδέχθησαν μὲ ἐλαχίστας τροποποιήσεις τὸ ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων καταρτισθέν κείμενον-πλαίσιον τοῦ Διαλόγου, τὸ ὁποῖον ἐπανερχεται εἰς τὴν πατερικὴν σκέψιν.

Κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Διαλόγου εἰς τὴν Ρόδον ὁ Καθηγητῆς Ζηζιούλας ἔλεγε ὅτι ὁ Διάλογος οὐδὲν μέλλον ἔχει ἐάν οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ μετ’ αὐτῶν καὶ οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι δὲν ἐπιστρέφουν εἰς τοὺς Πατέρας καὶ ἐάν, ἀντὶ τούτου, λάβουν ἀργίον θέσεις διατηρήσεως τῶν δογματικῶν διατυπώσεων εἰς τὰς ὁποίας ἔχουν καταλήξει οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εἰς τὰ μεταγενέστερα δογματικὰ ἐγχειρίδια· εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν δὲν ὑπάρχει κοινὴ βάσις τοῦ Διαλόγου¹.

‘Ο Πάπας Παῦλος ὁ ΣΤ’ ἐπισκεφθεὶς τὰ Ἱεροσόλυμα συνητήθη μὲ ἀδελφούς του Προκαθημένους τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἐπιστροφή εἰς τὴν κοινὴν πηγὴν εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν συνάντησιν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως². Κάτι ἀνάλογον πρέπει νὰ συμβῆ μὲ τὸν ἡμέτερον Θεολογικὸν Διάλογον: ὅταν ὁμοῦ ἐπιστρέψωμεν ἐκεῖ ὅπου εὑρισκόμεθα πρὸ τοῦ Σχίσματος, «τὸ κοινὸν βίωμα καὶ τὴν κοινὴν παράδοσιν τῆς ἀρ-

χίας Ἐκκλησίας», ὡς προβλέπει καὶ τὸ κείμενον-πλαίσιον τοῦ Διαλόγου, θὰ ἔχωμεν ἐπανεῦρει τὴν διασπασθεῖσαν κοινωνίαν μας, τὸ ὑψιστὸν ἀγαθὸν τῆς ἐνότητος.

Οἱ ἀντιτιθέμενοι εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν τῆς ἐποχῆς μας ὀρθόδοξοι κατηγοροῦν τοὺς ὁπαδοὺς τῆς Κινήσεως ταύτης ὁμοδόξους τῶν ὅτι παρεθώρησαν τὴν ὀρθόδοξον πατερικὴν θεολογίαν ὡς μοναδικὴν βάσιν τοῦ ἐνωτικοῦ διαλόγου καὶ ἐπεστράτευσαν, ὅλως ἐσπευσμένως, μίαν νοσηρὰν περὶ διαλόγου ἀγάπης θεωρίαν, θέτουσαν εἰς ἄμεσον κίνδυνον αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς Ὀρθοδοξίας³.

Οἱ ἰσχυριζόμενοι ταῦτα θὰ εἶχον δίκαιον ἐάν ἡ ἀγάπη προὔβαλλετο ὡς ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν ἔνωσιν ἀνεξαρτήτως καὶ ἐπὶ θυσίᾳ τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον ἐν τῇ πραγματικότητι ἐπιδιώκεται εἶναι νὰ αὐξήσωμεν εἰς Χριστὸν τὰ πάντα, ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν προτροπήν⁴. Ὅλως προσφάτως ἀκόμη ἔγραφε τὰ ἐξῆς ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης πρὸς τὸν ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ρώμῃ ἀδελφόν του, ἀναφερόμενος εἰς τὸν Θεολογικὸν Διάλογον τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν: «Ἀποβλέπομεν... πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Διαλόγου τούτου μετ’ ἐλπίδων χρηστῶν, χωρὶς νὰ παραγνωρίζωμεν τὰ ἐμπόδια καὶ τὰς δυσχερείας. Ὅμως πιστεύομεν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον θὰ φωτίσῃ τὰς διανοίας καὶ τὰς καρδίας ὄλων, ὥστε νὰ λάμψῃ ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ ἐδραιωθῇ ἐπ’ αὐτῆς ἡ συμφωνία καὶ ἡ ἐνότης»⁵.

Ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐμβάθυνσις τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸν ἠρμήνευσαν οἱ Πατέρες τῆς ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας⁶, θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ἐπανεῦρωμεν τὴν πλήρη σύμπτωσιν καὶ κοινωνίαν μας ἐν τῇ ἀληθείᾳ, συνυπουργούσης καὶ τῆς ἀδόλου ἀδελφικῆς ἐν τῷ κοινῷ Κυρίῳ ἡμῶν ἀγάπης. Ὅχι μόνον ἀγάπη, χωρὶς τὴν ἀλήθειαν, διότι τοῦτο θὰ ὠδήγει εἰς ἀγονον συναισθηματισμόν· οὔτε πάλιν μόνον ἀλήθεια, χωρὶς τὴν ἀγάπην, διότι τοῦτο δὲν θὰ ἦτο χριστιανικόν.

Ἡ ἐπιστροφή, λοιπόν, εἰς τὴν ἅπαξ παραδοθεῖσαν πίστιν, εἰς τὴν κοινὴν διδασκαλίαν καὶ παράδοσιν μας, αὐτὴ ἡ «Ressourcement», ἔχει τοσαύτην σημασίαν καὶ σπουδαιότητα διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον καὶ ἐπομένως καὶ διὰ τὸ μέλλον τῶν Ἐκκλησιῶν μας, ὥστε θὰ ἐτόλμων νὰ χρησιμοποιήσω ὡς σὺνθημα μίαν ἔκφρασιν τοῦ συγχρόνου Ἀργεντινογάλλου συγγραφέως Hector Bianciotti, ὁ ὁποῖος, ὑπεραμυνόμενος τῆς (θύραθεν) παραδόσεως, εἶπεν ἐπιγραμματικῶς ὅτι «τὸ παρελθὸν εἶναι τὸ μόνον μέλλον μας»⁷.

3. Ἀρχιμ. Σπορίδωνος Μπιλάη, Ἡ αἵρεσις τοῦ Filioque, τόμ. Α’, Ἀθήναι 1972, σελ. 11.

4. Ἐφ. 4, 15.

5. «Ἐπίσκεψις» 276/1.7.1982, σελ. 3.

6. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι κριτήριον διὰ τὴν κατανόησιν τῆς Γραφῆς: Κ. Παπαπέτρον, Ἡ οὐσία τῆς θεολογίας, Ἀθήναι 1970, σελ. 74.

7. «Le passé est notre seul avenir», ἐν «Journal de Genève» (Samedi Littéraire) τῆς 13.11.1982.

1. Πρακτικά Ὀρθοδόξου Ἐπιτροπῆς Ρόδου, σελ. 15/3-16/3.

2. Pierre Duprey, Un anniversaire, ἐν «L’Osservatore Romano» τῆς 6.1.1979, σελ. 2.

Φυσικά, τοῦτο δὲν σημαίνει ἀπλὴν καὶ στατικὴν ἀντιγραφὴν τοῦ παρελθόντος τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ θεολογία εἶναι ζωὴ καὶ ἡ ζωὴ ἐξελίσσεται, ἀλλὰ σημαίνει δυναμικὴν ἐπάνοδοσιν εἰς τὴν σκέψιν τῶν Πατέρων καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων¹, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ζωοποιήσῃ τὴν θεολογίαν τῶν Ἐκκλησιῶν μας καὶ νὰ τὰς ὁδηγήσῃ, διὰ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου των, εἰς τὰς κοινὰς πηγὰς ὅπου καὶ θὰ συναντηθοῦν ὑπαρξιακῶς καὶ θὰ ἐνωθοῦν, εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ ἐπικράτησιν τῆς βασιλείας Του.

Βεβαίως, τοῦτο δὲν σημαίνει οὔτε ὁμοιομορφίαν ἐν πᾶσιν, ἢ ὅποια δὲν ὑπῆρχεν οὔτε πρὸ τοῦ Σχίσματος. Ὄταν ὑπάρχῃ μία καὶ ἡ αὐτὴ πίστις, ἢ πολυμορφία τῶν ἐκφράσεών της καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἐρμηνειῶν καὶ τῶν θεολογικῶν συνθέσεων, αἱ ὁποῖαι συννάκις ἀλληλοσυμπληροῦνται μᾶλλον ἢ ἀντιτίθενται πρὸς ἀλλήλας, εἶναι νόμιμοι, δεικναιολογημένοι καὶ μαρτυροῦνται ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄ Ο Θεολογικός Διάλογος καὶ ἡ παγχριστιανικὴ ἐνότης.

Ἄ Ο Θεολογικός Διάλογος τῶν Ἐκκλησιῶν Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Ὁρθοδόξου εἶναι ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις καὶ ὁ καρπὸς τοῦ μεταξὺ αὐτῶν εὐλογημένου διαλόγου τῆς ἀγάπης, ὁ ὁποῖος καὶ μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Θεολογικοῦ τοιοῦτου συνεχίζεται καὶ πρέπει νὰ συνεχίζεται, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν»².

Ἄ Ο Θεολογικός μας Διάλογος εἶναι ὁ φυσικότερος καὶ πλεον δεδικαιολογημένος ἐξ ὅλων τῶν θεολογικῶν διαλόγων τοὺς ὁποίους διεξάγει σήμερον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μετ' ἄλλας Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας, διότι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐγγύτερον ἐξ ὅλων πρὸς τὴν Ὁρθόδοξίαν ἱσταμένη παραδοσιακὴ Ἐκκλησία. Αἱ δύο Ἐκκλησίαι ἡμῶν ἔχουν ἠδὲξήμενην εὐθύνην ἐναντι τῆς ἐνότητος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ πόρρωθεν δὲ διενόηθησαν ποτὲ νὰ σχηματίσουν ἄξονα ἢ πόλωσιν ἢ νὰ κατευθύνουν αὐταὶ τὰ τῆς ἐν γένει Οἰκουμενικῆς Κινήσεως· ἀπλῶς ἐν πιστότητι εἰς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου καὶ ἐν ταπεινώσει, ἐπιθυμοῦν νὰ δώσουν τὸ παράδειγμα καὶ νὰ διακονήσουν τὴν ἱεράν ὑπόθεσιν τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν ὅσα σχετικῶς ἔλεγον ἐν τῇ Κοινῇ Δηλώσει των ὁ Πάπας Ἰωάννης Παῦλος ὁ Β' καὶ ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος ὁ Α' ἐπὶ τῇ συναντήσει των ἐν Φαναρίῳ: «Ὁ Θεολογικός Διάλογος ἀποβλέπει ὄχι μόνον εἰς τὴν πρόδοσιν πρὸς ἀπο-

κατάστασιν τῆς πλήρους κοινωνίας μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Ὁρθοδόξου, ἀλλὰ προσέτι καὶ εἰς σ υ μ β ο λ ῆ ν εἰς τοὺς ποικίλους διαλόγους, οἵτινες ἀναπτύσσονται ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ, πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἐνότητος αὐτοῦ»³.

Ἄ Ο Μητροπολίτης Χαλκηδόνος Μελίτων, ἐξ ἄλλου, εἰς συνέντευξίν του πρὸς τὸν Τύπον ἐν Ρώμῃ τὸ 1977 εἶπεν καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἡ συμβολὴ τοῦ διαλόγου Καθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων εἰς τὸν τομέα τῆς οἰκουμενικῆς ὑποθέσεως θὰ ἀποτελέσῃ γενικῶς ἀντικείμενον τεραστίας σπουδαιότητος, ἐξ αὐτοῦ δὲ θὰ προκύψῃ ἡ σύνθεσις τῆς βιουμένης θεολογίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἡ ἐ κ κ λ η σ ι ο λ ο γ ῖ α δηλονότι, ἣτις εἶναι τὸ βασικὸν στοιχεῖον, τοῦ ὁποῖου ἔχει ἀνάγκην ὁ Οἰκουμεισμός»⁴.

Ἐπιλεγόμενα.

Ἄ Ο Θεολογικός Διάλογος τῶν δύο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν ἤρχισεν ὡς εὐλογία καὶ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ συνεχίζεται ὁμαλῶς καὶ ἱκανοποιητικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καταρτισθέντος κοινοῦ κειμένου – πλαισίου.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει εἰς τοὺς σοβαροῦς ἀμφοτέρωθεν ἢ καὶ ἐξωθεν παρακολουθοῦντας τὸν Διάλογον τοῦτον, ὅτι αἱ κυριώτεροι δυσκολαί του τελικῶς θὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸ πρωτεῖον καὶ τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον εἰς τὴν διὰ τοῦ Filioque εἰσαχθεῖσαν καὶ ἐπικρατήσαν διαφοράν, ἢ ὅποια, εὐτυχῶς, μετὰ μάλιστα καὶ τὸν πρόσφατον ἑορτασμόν τῆς 1600ῆς ἐπετείου τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, διὰ νεωτέρων θεολογικῶν θεωρήσεων καὶ ἐπισήμων δηλώσεων ἐκ μέρους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, φαίνεται ὅτι λίαν προσεχῶς, σὺν Θεῷ, θὰ ἐκλείψῃ ἐξ ὁλοκλήρου, ὥστε ἀμφοτέραι αἱ Ἐκκλησίαι νὰ ἐρμηνεύουν καθ' ὅμοιον τρόπον τὴν οἰκονομίαν τοῦ Υἱοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁵.

Εἰς τὰ δυσκολώτερα ταῦτα θέματα τοῦ Διαλόγου θὰ κριθῇ τελικῶς ἡ πιστότης μας εἰς τὸν Κύριον καὶ εἰς τὴν ἀποστολικὴν καὶ πατερικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας Του, ὡς ἐπίσης καὶ κατὰ πόσον εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ θυσιάσωμεν κάτι ἀπὸ τὸ μέχρι τοῦδε εἶναι μας, ὄχι χάριν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ χάριν τῆς ἀληθείας ποῦ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Κύριος. Δι' αὐτὸ «ἡ

3. «Ἐπίσκεψις» 221/1.12.1979, σελ. 19. Ὀλίγους μῆνας ἀργότερον, ἡ Αὐτοῦ Ἁγιότης, ὁ Πάπας ὁμίλων πρὸς τὴν ὁλομέλειαν τῆς Γραμματείας διὰ τὴν ἐνότητα τῶν χριστιανῶν ἔλεγεν ἐπὶ τὸ σαφέστερον ὅτι ἡ ἐνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Ὁρθοδόξου δύναται νὰ εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος διὰ τὴν θεραπείαν τῶν διαιρέσεων ποῦ ἐγεννήθησαν ἐν τῇ Δύσει τὸν 16ον αἰῶνα: ἐν «L' Osservatore Romano» τῆς 9.2.1980, σελ. 1.

4. Ραδιοεφημερίς τοῦ Ραδιοσταθμοῦ τοῦ Βατικανοῦ τῆς 29.6.1977 καὶ Π. Γρηγορίου, Πορεία πρὸς τὴν ἐνότητα, τόμ. Α', Ἀθήναι 1978, σελ. 669.

5. Βαρθολομαίου, Μητροπολίτου Φιλαδελφείας, Τὸ πρόβλημα... σσ. 26-27.

1. «To Follow the Fathers» does not mean simply to quote their sentences. It means to acquire their mind, their phronema. The Orthodox Church claims to have preserved this phronema and to have theologized a d m e n t e m P a t r u m»: G. Florovsky ἐν «Orthodoxy, a Faith and Order Dialogue», Faith and Order Paper No 30, Geneva 1960, σελ. 42.

2. Α' Ἰωάν. 4, 8.

στιγμὴ αὕτη τῆς διαλογικῆς συναντήσεως ἡμῶν εἶναι ἱστορικὴ, κρίσιμος καὶ ἀπολύτως ὑπεύθυνος»¹.

Πάντως καὶ εἰς τὰ ἀκανθωδέστερα ταῦτα ζητήματα ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος κατὰ τρόπον ἀόρατον, ἀλλ' ὅμως πραγματικόν, ἐργάζεται διὰ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τῆς ὁρατῆς ἐνότητος τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας του, δίδει «ἀκτῖνας φωτὸς» καὶ αἰσιοδοξίας καὶ ἐλπίδος ὅτι θὰ καταστῆ τελικῶς δυνατὴ ἡ συμφωνία, ὡς ἀπέδειξαν καὶ αἱ θετικαὶ συζητήσεις κατὰ τὸ Δ' Θεολογικὸν Συνέδριον τοῦ Ἰδρύματος Pro Oriente μὲ θέμα «Σύνοδος καὶ ἀλάθητον». Καὶ ὑπάρχουν ἐλπίς καὶ αἰσιοδοξία διὰ τὴν λύσιν ἀκόμη καὶ τῶν δυσχερεστέρων τούτων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ κληθῶμεν ἀργὰ ἢ γρήγορα νὰ ἀντιμετωπίσωμεν κατὰ τὴν πορείαν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου, διότι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ κύριος ὄχι ἀπλῶς τοῦ δυσχεροῦς ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀδυνατοῦ, διὰ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τοὺς λόγους τοῦ ἀδελφοῦ Charles de Foucauld. Ἴσως τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἔχων ὑπ' ὄψει του καὶ ὁ σημερινὸς Πάπας ηὐχέθη ὅπως ἡ αὐγὴ τῆς τρίτης χιλιετηρίδος ἀνατείλῃ ἐπὶ

τῆς πλήρους ἐπανευρεθείσης κοινωνίας ἡμῶν², καί τοι τοῦτο φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ μὲ τὰ ἰδικὰ μας καθαρῶς ἀνθρώπινα κριτήρια ἀκατόρθωτον.

Ποῖος θὰ ἐφαντάζετο κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπὶ τοῦ Θρόνου τῆς Ρώμης ἀρχιερατείας τοῦ Πάπα Ἰωάννου ΚΓ' ὅτι μετὰ 25 ἔτη θὰ ἐφθάνομεν εἰς τὸ σημεῖον ὅπου εὐρισκόμεθα σήμερον;

* * *

Ἐπιθυμῶ νὰ κατακλείσω τὴν ταπεινὴν καὶ ἄνευ ἀξιώσεων ὁμιλίαν μου πρὸς τὴν ἀγάπην σας μὲ τοὺς λόγους ἐνὸς συγχρόνου Ἑλληνοῦ διανοουμένου, οἱ ὁποῖοι ἐλέχθησαν μὲν ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς, ἀλλὰ νομίζω ὅτι εὐρίσκουν πλήρη ἐφαρμογὴν καὶ εἰς τὴν περίπτωση τῶν Ἐκκλησιῶν μας: «Ὁ κριτικὸς διάλογος ἔχει ἀπὸ καιρὸ ὑπερβῆ τὰ ὄριά του. Τοῦτο ἐπιβάλλεται νὰ κατανοηθῇ ἐπειγόντως. Ἀρκετὰ ἐκρίναμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Τώρα ὀφείλομε νὰ ἀγαπήσωμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Καὶ ἐδῶ εἶναι ἀκριβῶς πού θὰ κριθοῦμε!»³.